

Sandra Šustić

Cvito Fisković i formiranje službe za zaštitu spomenika kulture u Dalmaciji

Sandra Šustić
Hrvatski restauratorski zavod
Restauratorski odjel Šibenik
HR-22000 Šibenik, Milice i Turka 4

UDK: 7.071.3Fisković, C.
7.025.3/4(497.583Split)"19"
Izvorni znanstveni rad/Original Scientific Paper
Primljen/Received: 19. 3. 2018.

Ključne riječi: Cvito Fisković, Konzervatorski zavod za Dalmaciju, razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata, konzerviranje spomenika, restauriranje umjetnina, počasni konzervatori

Keywords: Cvito Fisković, Conservation Department for Dalmatia, post-World War II period, monument conservation, art restoration, honorary conservators

Rad prikazuje ključne etape u razvoju službe zaštite nakon dolaska Cvite Fiskovića u Split 1935. godine, od njegova prvog angažmana kao kustosa u Arheološkom muzeju, preko aktivnog djelovanja u službi ravnatelja Prosvjetnog odjela Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora Dalmacije (dalje ONOOD) do upravljanja Konzervatorskim zavodom u Splitu. Cilj je rasvijetliti neke zanimljive teorijske i praktične aspekte prve faze djelatnosti Cvite Fiskovića u zaštiti krhke pokretne baštine o kojoj se brinuo i u razdoblju Drugoga svjetskog rata. U tom smislu, posebno je istaknut primjer transporta slike *Posljednja večera* iz Franjevačkog samostana u Hvaru. Također, kontekstualiziraju se događaji koji su doveli do ponovne uspostave rada i napretka Konzervatorskog zavoda u Splitu te preuzimanja vodeće uloge u konzervatorskoj službi. Donosi se niz novih podataka o upravljanju i prvim važnim zadacima djelatnika Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju. Arhivski podatci pokazuju kako je njegovo upravljanje Zavodom bitno utjecalo na tadašnju povijesnoumjetničku i konzervatorsku sferu. Zapošljavanjem stručnog kadra konzervatora, formiranjem mreže počasnih konzervatora diljem Dalmacije te sustavnim evidentiranjem spomenika na terenu, Cvito Fisković je stvorio metodске temelje za integralan pristup očuvanju kulturne baštine na geografski velikom prostoru hrvatske obale.

UVOD

Cvito Fisković je rođen u Orebiću na poluotoku Pelješcu na Badnjak 1908. godine kao potomak pomorsko-brodovlarsničke obitelji, poznate još od 16. stoljeća.¹ Ondje, potom u Dubrovniku, stekao je prvu naobrazbu, a u Zagrebu je na

Filozofskom fakultetu diplomirao povijest umjetnosti i arheologiju. Nakon povratka u Dalmaciju 1936. godine primljen je u splitski Arheološki muzej, gdje je izučio praktična znanja u doticaju s kulturnom baštinom. Doktorsku disertaciju o korčulanskoj katedrali obranio je na Sveučilištu u Zagrebu 1937. godine (sl. 1). Osam godina kasnije prihvatio je dužnost ravnatelja Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju, kojim je predano rukovodio više od trideset godina.²

Držeći se uvijek njemu svojstvene metode *pars pro toto*³ i vjerujući da se likovna umjetnost ne može odijeliti od društvene sredine, Cvito Fisković svojim je istraživanjem obuhvatio gotovo sve povijesne epohe umjetničkog stvaralaštva u Dalmaciji.⁴ No, ono što je njegov rad najviše obilježilo u drugoj polovini 20. stoljeća svakako je konzervatorsko djelovanje. Iako je ta tema često opisivana u stručnoj javnosti⁵, preuzimanje vodeće uloge u konzervatorskoj službi te njegovi najraniji angažmani još uvijek nisu dovoljno istraženi. Stoga će se u ovom radu, na temelju arhivskih izvora, pokušati sustavno uobličiti i prezentirati ta najranija faza djelatnosti Cvite Fiskovića. Najprije će se obrazložiti ključne

2 AKO-ST, fasc. 1946, *Curriculum Vitae* (za izbor u zvanje konzervatora i postavljanje na mjesto ravnatelja Konzervatorskog zavoda u Splitu), (pečat: prik. 11.01.1946. br. 27). Potpisnik: CF.

3 Izraz „pars pro toto“ koristi u intervjuu s novinarom Slobodne Dalmacije Ivicom Milivončićem kako bi opisao svoju metodu istraživanja. MILIVONČIĆ, IVICA, 1974., 3.

4 Doprinos likovnoj kritici valorizirao je Tonko Maroević u: MAROEVIĆ, TONKO, 2007., 1-14.

Radovi na temu književnosti sabrani su u knjizi *Baština starih hrvatskih pisaca*, Split, 1978. Na ranije izdanje iz 1971. godine osvrće se Maroević u: MAROEVIĆ, TONKO, 1971., 151. O doprinosu povijesnoj kulturi hrvatskog pomorstva piše: ŠIŠEVIĆ, IVO, 1978., 97-100.

5 MAROEVIĆ, TONKO, 1971.; DOMANČIĆ, DAVOR, 1976.; DOMANČIĆ, DAVOR, 1980.; GJIVOJE, MARINKO, 1980.; OREB, FRANKO, 1981.; BABIĆ, IVO, 1982.; VEKARIĆ, NENAD, 1988.; BELAMARIĆ, JOŠKO, 1988.a; BELAMARIĆ, JOŠKO, 1988.b; BENIĆ, G. 1996.; BEZIĆ-BOŽANIĆ, NEVENKA, 1996.; DIANA, DEŠA, 1996.; MAROEVIĆ, TONKO, 1996.; BEZIĆ-BOŽANIĆ, NEVENKA, 1997.; DOMANČIĆ, DAVOR, 1997.; MAROEVIĆ, TONKO, 1997.; FAZINIĆ, ALENA, 1997.; BEZIĆ-BOŽANIĆ, NEVENKA, 1997.; LUČIN, BRANISLAV, 1997.; ANZULOVIĆ, NEDA, 2006.; KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, 2007.; MAROEVIĆ, TONKO, 2007.; RAPANIĆ, ŽELJKO, 2007.; RAUKAR, TOMISLAV, 2007.

1 VEKARIĆ, STJEPAN; VEKARIĆ, NENAD, Tri stoljeća pelješkog brodarstva (1600 – 1900), *Pelješki zbornik*, God. 4, sv. 4, Zagreb, 1987.

1 Cvito Fisković u studentskim danima (sjedi drugi slijeva) (album C. Fiskovića, AKO)

Cvito Fisković in his student days (sitting second from the left) (album of C. Fisković, AKO)

etape u razvoju službe zaštite nakon njegova dolaska u Split 1935. godine: prvi angažman kao kustosa u Arheološkom muzeju te aktivno djelovanje u službi ravnatelja Prosvjetnog odjela ONOOD-a do 1945. godine. Cilj je rasvijetliti neke zanimljivije teorijske i praktične aspekte u zaštiti krhke pokretne baštine o kojoj se brinuo i u teškom razdoblju Drugoga svjetskog rata. Također, u tom se poglavlju obrazlažu događaji koji su doveli do ponovne uspostave rada i napretka Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju. U drugom poglavlju iznosi se niz podataka o upravljanju i radu Zavoda, posebice o evidenciji spomenika, s ciljem detaljne analize osnivanja i snaženja službe zaštite pod njegovim vodstvom.

MLADOST I POČETCI STRUČNOG DJELOVANJA

Budući da je Cvito Fisković bio jedan od rijetkih povjesničara umjetnosti koji su pisali o aktualnim slikarskim i kiparskim radovima, svojim je dolaskom u Split 1936. godine uvelike obogatio dotadašnje stručne rasprave u likovnom području.⁶ Mogućnost objavljivanja u dnevnim novinama pružila mu je priliku da svoje istraživanje predstavi javnosti i dokaže kvalifikacije u struci. Upravo je zahvaljujući zapaženim publiciranim člancima 16. ožujka 1936. godine dobio zaposlenje pripravnika u Arheološkom muzeju kojim je tada upravljao dr. Mihovil Abramić.⁷ Priključenje Muzeju opravdao je već iduće godine, obranivši na Sveučilištu u Zagrebu 1937. godine

doktorsku disertaciju o korčulanskoj katedrali sv. Marka.⁸ Svojom je tezom o pretežnom stvaralaštvu domaćih umjetnika na hrvatskoj obali najavio svoj primarni interes u struci.

Nakon gotovo dvije godine pripravnčkog staža u Arheološkom muzeju, 24. travnja 1939. godine promaknut je u položaj kustosa.⁹ U tom je periodu izučio praktična znanja u doticaju sa spomenicima kulture i unaprijedio svoj znanstveno-istraživački rad. Odmah po dolasku opredijelio se za novije doba, što mu je omogućilo blisku suradnju s Ljubom Karamanom, upraviteljem Konzervatorskog ureda za Dalmaciju u Splitu, kojemu je postao asistent.¹⁰ Sve to vrijeme bavio se znanstvenim radom pri čemu je, uz nekoliko kraćih boravaka u Italiji 1936. i 1938. godine, radio na proučavanju arhiva i povijesti umjetnosti, publicirao brojne članke i nekoliko studija u novinama, revijama i znanstvenim časopisima, većinom iz povijesti umjetnosti u Dalmaciji i moderne umjetnosti.¹¹ Na radnom mjestu kustosa ostao je do 1942. godine, kada je započeo suradnju s partizanskim pokretom.¹²

⁸ Disertaciju je obranio pred povjerenstvom: dr. Artur Schneider, dr. Viktor Hoffiller, dr. Ferdo Šišić i dr. Pavao Vuk. Taj je podatak – s datumom obrane 9. prosinca 1937. – naveden na internet stranici Digitalnog akademskog repozitorija (DAR). Međutim, u arhivskim spisima čuvanim u arhivu Konzervatorskog ureda u Splitu (dalje: AKO-ST) navodi se datum 30. lipnja 1937. kao datum obrane doktorata. AKO-ST, fasc. 1945-1977/1948/1948 br. od 1-380, *Stručni karton*, 15.03.1948.

⁹ Stručni ispit za muzejsko zvanje kustosa položio je 14. prosinca 1939. godine. AKU-ST, fasc. 1952 1-400, KZD-ST, NRH, br.: 33/52. Predmet: *Lični podaci – ispunjene kartice*. Split, 14. 01. 1952.

¹⁰ Podatci iz intervjua s Nevenkom Bezić Božanić, 10. rujna 2009. godine.

¹¹ Mnoštvo tekstova napisao je za *Novo doba* (1936., 1937., 1938.), *Jadranski dnevnik* (1938.), *Život s crkvom* (1939.), *Suvremenik* (1940).

¹² Taj se datum navodi u dokumentu koji je Edgar Gross (nekadašnji tajnik KZD-ST), 7. lipnja 1968. uputio Jugoslavenskoj nacionalnoj komisiji za UNESCO u Beograd. Međutim, spisi čuvani u AKO-ST sadrže nekoliko različitih datuma po tom pitanju. Više u: ŠUSTIĆ, SANDRA, 2016.

⁶ MAROEVIĆ, TONKO, 2007., 1-14.

⁷ AKU-ST, fasc. 1952 1-400, Dopis Konzervatorskog Zavoda za Dalmaciju Split (dalje: KZD-ST), NRH, br.: 33/52. Predmet: *Lični podaci – ispunjene kartice*. Split, 14.01.1952.

2 Pripreme za transport slike *Posljednja večera* iz Franjevačkog samostana u Hvaru (fundus fotografija Franjevačkog samostana u Hvaru)

Preparations for the transport of the painting *The Last Supper* from the Franciscan convent in Hvar (photo holdings of the Franciscan convent in Hvar)

DJELOVANJE U OBLASNOM NARODNOOSLOBODILAČKOM ODBORU ZA DALMACIJU (ONOOD) I PRVE ZABILJEŠKE O ZALAGANJU ZA OČUVANJEM POKRETNE BAŠTINE

U tijeku talijanske okupacije, točnije u listopadu 1941. godine Karaman je prihvatio novu dužnost konzervatora u Zagrebu, a splitski Arheološki muzej preuzeo je brigu za zaštitu dalmatinskih spomenika.¹³ Slijedom toga, u razdoblju od 1941. do 1945. godine Konzervatorskim uredom za Dalmaciju upravljao je ravnatelj Arheološkog muzeja Mihovil Abramić.

Nakon što je 1942. odbio ponudu Filozofskog fakulteta u Zagrebu da bude asistent profesoru Arturu Schneideru, Cvito Fisković se povukao u Orebić i pristupio antifašističkom pokretu. Najprije se 1942. godine priključio Narodnooslobodilačkom pokretu s ciljem da na oslobođenom teritoriju spašava povijesne i kulturne spomenike u Dalmaciji.¹⁴ Potom je od siječnja do svibnja 1944. godine bio upućen u južnu Italiju u grad Lecce gdje je obnašao dužnost oficira za održavanje veze između

angloameričke i jugoslavenske komande u Bariju te logora jugoslavenskih izbjeglica u mjestima južne Italije.¹⁵ Konačno je u svibnju 1944. godine postao članom ONOOD-a, u kojem je od 26. listopada te godine do 1. studenoga 1945. godine obnašao dužnost pročelnika Prosvjetnog odjela.¹⁶

Jedan od najvažnijih pothvata ONOOD-a u zbrinjavanju kulturnih dobara za vrijeme rata bila je evakuacija monumentalne slike *Posljednja večera* iz franjevačkog samostanskog refektorija na otoku Hvaru u Italiju. Transport te umjetnine bio je povjeren upravo Cviti Fiskoviću. Naime, kako bi se sačuvala od moguće opasnosti, grandiozna slika na platnu (8,25 x 2,17 m) stručno je skinuta s drvenog podokvira, namotana na široki valjak te zapakirana i spremjena u sanduk s nekoliko rijetkih rukopisa (sl. 2).¹⁷ Takva je predostrožnost oko zbrinjavanja slike bila sasvim opravdana, budući da su mjesec dana ranije u Kuni, središnjem dijelu Pelješca, Talijani prouzročili veliki požar u kojem su nepovratno stradale dragocjene umjetnine Celestina

¹³ Osobita pažnja posvećena je zaštiti spomenika od zračnog bombardiranja, pa su tako i Buvinine vratnice preventivno zaštićene cementnim vrećama. Hrvatski državni arhiv u Splitu (dalje: HDAŠT), AKO-ST, fasc. 1949 450-600/49 NRH, Ministarstvo prosvjete, Odjel za kulturu i umjetnost, Broj: 27178 VI-3-1949, Predmet: *Dostava planova i izvještaja*. Potpisnik: Ivan Dončević. O zaštiti i obnovi tog važnog artefakata srednjovjekovne dalmatinske skulpture, izvedenoj od strane Središnjeg povjerenstva, vidi: ČORIĆ, FRANKO; JURIC, ZLATKO, 2010.

¹⁴ AKO-ST, fasc. 1945/prvi akti nakon rata, Dopis Oblasnog N.O. Dalmacije – Prosvjetni odio (dalje: ONOOD-PO), br: 6968/45. Predmet: *Spiskovi razvrstanih namještenika*. Poslano Financijskom odjelu ONOOD-a. 29.10.1945., Split. Potpisnik: Grubelić Miljenko (referent Prosvjetnog odjela). Podaci na tu temu nalaze se i u: AKO-ST, fasc. 1949 901-1330, KZD-ST, NRH, br. 255/49. Predmet: *Status osoblja*, 23. 03. 1949., Split. Potpisnik: C. Fisković (dalje: CF).

¹⁵ HDAŠT, AKO-ST, fasc. 1958 301-1000, Predmet: *Izjava dr. C. Fiskovića u vezi rada za NOP druga Latinac Petra Andrišina*, 15. 10. 1958., Split. Potpisnici: CF i Ante Goić.

¹⁶ AKO-ST, fasc. 1946, *Curriculum Vitae* (za izbor u zvanje konzervatora i postavljanje na mjesto ravnatelja Konzervatorskog zavoda u Splitu), (pečat: prik. 11.01.1946. br. 27). Potpisnik: CF.

¹⁷ Ovu je temu istraživao Joško Kovačić 2009., navodeći pritom drugačije datume. Sliku su evakuirali iz Hvara 16. siječnja, a od 30. siječnja do 5. studenog 1944. je bila čuvana u Cozzanu u Italiji, zatim na Visu. Točno godinu dana nakon evakuacije vraćena je na Hvar. Također, navodi da se 25. listopada 1945. slika i drugi eksponati nalaze na starom mjestu. KOVAČIĆ, JOŠKO, 2009., 66.

Medovića.¹⁸ Važno je istaknuti da je Cvito Fisković nadzor nad transportom hvarske slike povjerio akademskom slikaru Vjekoslavu Paraću (1904. – 1986.), tadašnjem referentu za spomenike.¹⁹ Njemu je pridao ulogu preparatora koji je štitiio umjetninu od mogućih oštećivanja – kako prilikom demontaže sa zida refektorija, tako i za vrijeme pakiranja i transporta.

Nakon što je adekvatno zapakirana i pohranjena u sanduk, slika je 17. siječnja 1944. godine upućena na Vis. Prema dopisu Okružnog NOO Srednjeg dalmatinskog otočja napisanog 19. siječnja 1944. godine, pored *Posljednje večere*, u sanduku se nalazilo: “*pet vrijednih rukopisa Vesperal-Koran 15. stoljeće, antifonari u drvenim koricama iz 15. stoljeća uključujući i manuskript te razne slike, Tolomeov atlas iz 1525. godine štampan i obložen u drvenoj kutiji, Brevir 13. stoljeća Manuskript, te Turski koran-rukopis.*” Potom je Stjepan Gunjača, po dolasku na Vis, crvenim voskom zapečatio sanduk i predao ga NOO-u Visa na daljnju brigu.²⁰ Do kraja siječnja sanduk je parobrodom poslan u Cozzano, u Monopoli.

Kada je Hvar bio oslobođen, 28. listopada 1944. započelo se s pripremama za vraćanje umjetnina na njihovo mjesto u samostan na Hvaru. U dopisu Tajništva ONOOD-a upućenom u Štab baze Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) u Monopoli navedeno je da će se u svrhu preuzimanja spomenutih umjetnina još jednom uputiti Vjekoslava Paraća, koji će ih stručno zapakirati i brinuti se o njima za vrijeme transporta: “*Pošto imaju te stvari, a naročito Posljednja večera od Rossellija, ogromnu vrijednost, to njihovom transportu treba posvetiti mnogo pažnje. Zato vas molimo da pružite punu pomoć u ovoj stvari drugu Vjekoslavu Paraću.*”²¹ Konačno, u siječnju 1945., Parać je prenio sliku iz Italije ponovno na Vis, a potom je postavljena na svoje izvorno mjestu u Hvaru.²² Treba istaknuti da je, uz Paraća, Cvito Fisković za slične zadatke angažirao i Stellu Skopal (1904. – 1992.), poznatu akademsku kiparicu, keramičarku i srednjoškolsku nastavnicu židovskog podrijetla.²³ O tome

svjedoči njegov službeni dopis u kojem traži propusnicu za njezin odlazak u Bari da “*predigne umjetničke stvari koje su tamo ostale*”.²⁴

OBNOVA RADA I POSTAVLJANJE PRIORITETNIH ZADATAKA KONZERVATORSKOG ZAVODA U SPLITU

Gotovo odmah po završetku Drugoga svjetskog rata konzervatori diljem svijeta pozvani su da se pridruže projektima restauriranja i pomoći u obnovi sačuvanih spomenika.²⁵ Prema dopisu Cvite Fiskovića upućenom Kulturno-umjetničkom odsjeku Ministarstva prosvjete u Zagrebu u lipnju 1945. godine, Tajništvo ONOOD-a je upravo njemu povjerilo poslove potrebne za obnovu rada Konzervatorskog zavoda u Splitu. Važnost tog dopisa tim je veća što se u njemu očituju razlozi za uspostavu Zavoda kao i prikaz njegova budućeg djelovanja.

Naime, u dopisu je do u detalje ilustrirano njegovo duboko promišljanje o problemima u kojima se nalazila pokretna baština Dalmacije: “*Većina naših malih muzeja, crkvenih riznica, gradskih i privatnih zbiraka, arhiva i biblioteka slabo su proučeni, neuređeni i jedva pristupačni. Te kolekcije nemaju svog inventara nisu fotografirane, mnoge nemaju ni čuvara, a smještene su u neugledne, često nepodesne prostorije u kojima se kvare. (...) Samo pak umjetnine, slike i kipovi starinski rukopisi i predmeti umjetničkog obrta nalaze se u vrlo lošem stanju. Restauracija se vrlo rijetko i nesistematski provodila. Budući da sve te umjetnine nisu još popisane, ni narod ni stručnjaci nemaju još potpuni uvid u svu tu našu svojinu u kojoj se odražuju vjekovi naše prošlosti. Uslijed svega toga naše umjetnine izložene su propadanju i nestajanju. Manji predmeti mogli su se do sada kriomice izvoziti u inostranstvo, prodavali su se i neprimjetno propadali prepušteni amaterima i diletantima koji nisu znali uočiti njihovu pravu vrijednost niti ih čuvati od propadanja.*”²⁶

Iz tog je dopisa moguće izdvojiti nekoliko ključnih preduvjeta za spašavanje kulturne baštine koje je uočio. U prvom redu, trebalo je podići svijest o njezinoj vrijednosti i provesti stilsku analizu pojedinačnih umjetnina. Pored toga, trebalo je omogućiti restauriranje i zadržavanje umjetnina u izvornom ambijentu. Ostvarivanje tih potreba vidio je u osnivanju središnje ustanove koja će voditi nadzor i brigu nad svim spomenicima, koliko vanjskim, toliko i onima okupljenim u zbirkama. U spomenutom dopisu predložio je da ta ustanova bude upravo Konzervatorski zavod u Splitu, a najavio je i četiri strateška plana djelovanja budućeg zavoda: “*1. Nadzirati sve vanjske spomenike i uopće arhitektonske sklopove koji imaju nacionalno, historijsko i kulturno značenje*

18 Očevid u Kuni je obavio upravo C. Fisković. Popis spaljenih slika čuva se u HDAST u spisima ONOOD-a, a objavljen je u: FISKOVIĆ, CVITO, 1946., 243-265. Vidi: HDAST, ONOOD-izvršni odbor (dalje ONOOD-IO), fasc. 3 1944-45, spisi od I. do VI., Mjesni N.O. – Kuna, Prosvjetni odsjek, br. 1346/45, 1. X. 1945. Predmet: *Popis slika slikara C. Medovića*. Poslano ONOOD-PO, Split. Potpisnici: Medović Danica (pročelnik), Jurović Marko (predsjednik).

19 HDAST, SPISI – ONOOD – IO, fasc. 1, spisi od I do XI – 1943-45-47-48-49, Dopis ONOOD-PO, br. 391/44. Split, 1.11.1944. Predmet: *Popis osoblja odjela*. Poslano Tajništvu Oblasnog NOO Dalmacije. Potpisnik: CF (Dokument sadrži rukom pisanu bilješku 391 br. 30).

20 HDAST, SPISI – ONOOD – IO, kutija 1 spisi od I do XI – 1943-45-47-48-49, dopis Okružnog NOO Dalmacije – Srednje-dalmatinsko otočje, 19. 01. 1944. Poslano Drugarskom ONOOD-u, Položaj. Nečitki potpisnik.

21 HDAST, Spisi – Tajništvo – kutija 3 od I do XVIII 1944, fasc. – ONOOD Tajništvo 2/XV, dopis ONOOD-a Tajništvo, br. 1979/44., Štab baze N.O.V.J. Monopoli, 28. 10. 1944.

22 HDAST, SPISI – ONOOD – IO, fasc. 2, serija 1-4 1944-50, *Zapisnik V sastanka ONOOD-a održanog 30.11. i 1.12. 1944. u Splitu* (na sjednici je bio prisutan CF). Nečitki potpisnici.

23 BARIČEVIĆ, MARINA, 2009.

24 HDAST, ONOOD-PO, br. 981/44, ONOOD – Upravni odio, Split, 13. 12. 1944. Potpisnik: CF (oznaka rukom pisana 981).

25 O modelima konzerviranja i restauriranja spomenika i cjelina u Europi nakon Drugoga svjetskog rata vidi: ŠPIKIĆ, MARKO, 2017.

26 HDAST, SPISI – ONOOD – IO, fasc. 1, spisi od I do XI – 1943-45-47-48-49, ONOOD-PO, br. 2659/45, dopis od 23. 06. 1945. upućen Ministarstvu prosvjete – Kulturno-umjetnički odsjek, Zagreb, Narodna vlada Hrvatske (dalje NVH). Potpisnici: CF i Vice Buljan (predsjednik).

i umjetničku vrijednost. 2. Pokretati i nadzirati rad svih javnih crkvenih i privatnih zbirka, starinskih biblioteka, arhiva, muzeja i galerija. 3. Popisivati, snimati i objelodanjivati umjetnine i podatke o njima u redovitom tromjesečnom izvještaju koji bi izdavao konzervatorski zavod, a u kojem bi bili dužni surađivati svi konzervatori. 4. Priređivati historijske i umjetničke izložbe starinskih predmeta, knjiga, slika itd.“²⁷

Kao prvu i najhitniju zadaću konzervatora najavio je izrađivanje popisa svih arhitektonskih, kiparskih, slikarskih, arhivskih i ostalih manjih obrtnih umjetnina i spomenika koji spadaju pod zakon o zaštiti spomenika.²⁸ U tom smislu, ključna je ideja i osmišljavanje strategije zaštite preko suradnje s drugim konzervatorima: “Ovaj zavod bi rukovodio radom konzervatora koje bi trebalo postaviti u Zadru, Šibeniku, Hvaru i Dubrovniku. Svaki od tih konzervatora imao bi svoj određeni djelokrug u široj okolici spomenutog grada. Ti konzervatori trebali bi da budu stalni državni činovnici. Dosadašnji počasni konzervatori ili tzv. korispodenti koji su nekoć u tim gradovima nadzirali spomenike a nisu zadovoljavali, jer nisu imali određene obveze niti su ih vlasti uvažavale.“²⁹ Naposljetku, izvijestio je da su radovi potrebni za oživljavanje Konzervatorskog zavoda u Splitu uglavnom završeni i kako bi zavod nakon njihove odluke mogao početi s radom.³⁰

U odgovoru upućenom Kulturno-umjetničkom odjelu pri Ministarstvu prosvjete Federalne države Hrvatske u Zagrebu, tajnik ONOOD-a, Stipe Splivalo, predložio je Cvitu Fiskovića za rukovodioca, koji je, navodi, i ranije služio kao pomoćnik konzervatora Ljube Karamana u tom zavodu: “Oblasni NO Dalmacije odlučio je da ga tokom ovog mjeseca razriješi dužnosti načelnika Prosvjetnog odjela da bi se on mogao po našoj uputi i po vlastitoj želji i dalje posvetiti svojoj struci“.³¹ Naime, Cvito Fisković je već na sastanku muzealaca koji je održan na poziv spomenutog Ministarstva 4. i 5. svibnja 1945. predložen za upravitelja Zavoda kao “najpodesnije lice za to“. Pored njega, za asistenta je predložena Ksenija Petrošić, koja je 15. svibnja upućena Prosvjetnom odjelu NO-a.³² Slijedom toga, ONOOD ga je 12. listopada 1945. razriješio dužnosti na mjestu pročelnika Prosvjetnog odjela, a 29. listopada iste godine uputio ga je na novu dužnost

27 HDAST, SPISI – ONOOD – IO, kutija 1, spisi od I do XI – 1943-45-47-48-49 ONOOD – PO, br. 2659/45, Dopis Ministarstvu za nauku i kulturu – Odjel za kulturu i umjetnost, Zagreb (dalje: MNK-OKU), Zagreb, NVH, 23.VI.1945., Split. Potpisnici: CF (pročelnik), Vice Buljan (predsjednik).

28 HDAST, SPISI – ONOOD – IO, kutija 1, spisi od I do XI – 1943-45-47-48-49 ONOOD – PO, br. 2659/45. Dopis NVH.

29 HDAST, SPISI – ONOOD – IO, kutija 1, spisi od I do XI – 1943-45-47-48-49 ONOOD – PO, br. 2659/45. Dopis NVH.

30 HDAST, SPISI – ONOOD – IO, kutija 1, spisi od I do XI – 1943-45-47-48-49 ONOOD – PO, br. 2659/45. Dopis NVH.

31 AKO-ST, fasc. 1945/prvi akti nakon rata, ONOOD-PO, br. 5509/45. Dopis Ministarstvu prosvjete Federalne države Hrvatske, Kulturno-umjetnički odjel, Zagreb, 15. IX. 1945., Split. Potpisnik: Stipe Splivalo (tajnik ONOOD-a).

32 AKO-ST, fasc. 1945/prvi akti nakon rata, ONOOD-PO, br. 5509/45. Dopis Ministarstvu prosvjete Federalne države Hrvatske, Kulturno-umjetnički odjel, Zagreb, 15.IX.1945., Split. Potpisnik: Stipe Splivalo (tajnik ONOOD-a).

u svojstvu ravnatelja Konzervatorskog zavoda u Splitu.³³ Potom je odlukom Personalnog odsjeka Ministarstva prosvjete Federalne Hrvatske od 5. listopada 1945. godine – u suglasju s predsjedništvom Narodne Vlade Hrvatske – stekao zvanje “konzervator činovnik VI. položajne grupe“ te je postavljen za ravnatelja Konzervatorskog zavoda u Splitu.³⁴

PODRUČJE RADA I ORGANIZACIJSKI USTROJ POSLOVANJA KONZERVATORSKOG ZAVODA ZA DALMACIJU Imenovanjem Cvite Fiskovića za ravnatelja Konzervatorskog ureda u Splitu – odmah po oslobođenju 1945. godine – ta je ustanova nastavila svoj rad pod nazivom Konzervatorski zavod, a zatim 1946. godine pod nazivom Konzervatorski zavod za Dalmaciju u Splitu.³⁵ Kao ravnatelj Zavoda rukovodio je čitavim poslovanjem te je, uz pomoć ostalih djelatnika, vodio upravno-zaštitni i operativno-konzervatorski odjel.³⁶ Glavne su preokupacije ustanove bile proučavanje, populariziranje, zaštita i restauriranje nepokretnih i pokretnih umjetničkih spomenika u Dalmaciji. Spomenici su se odabirali prema stupnju ugroženosti, umjetničkoj i povijesnoj vrijednosti, pri čemu se podjednako ocjenjivao svaki od navedenih preduvjeta na pojedinačnom spomeniku.³⁷

Pored ravnatelja, u Zavodu je, kako je spomenuto, djelovala Ksenija Petrošić, udata Cicarelli, kao asistentica-konzervatorica. Prema potrebi je zamjenjivala ravnatelja i vršila nadzor nad kancelarijom. Također je radila u komisiji za pregled predmeta za izvoz u inozemstvo te je vodila evidenciju spomenika. U evidenciji spomenika sudjelovala je i Nevenka Bezić, restauratorica-pripravnica, koja je, uz to, uređivala fototeku i knjižnicu Zavoda. Nadzor nad restauriranjem spomenika te izradu građevinskih

33 AKO-ST, fasc. prvi akti nakon rata 1945, ONOOD-PO, br.: 080/45. Dopis Konzervatorskom zavodu, Split, 29.10.1945. Potpisnik: Grubelić Miljenko (referent ONOOD-PO).

34 AKO-ST, fasc. 1946, NHV Ministarstvo prosvjete, Personalni odjel, br.: 2499-II-K-1946. U Zagrebu, 09. 01. 1946. Potpisnik: Ivo Froil (v.r., pomoćnik Ministra). Podatki dostupni i u: AKO-ST, fasc. 1946. Curriculum Vitae. Potpisnik: CF.

35 HDAST-AKO-ST, fasc. 1965 god. 31 do 558, KZD-ST, *Historijat o osnivanju i razvoju Zavoda* (dio dokumentacije za molbu da Zavod uskladi svoj pravni status s pozitivnim zakonskim propisima). br: 45/1-65, 14. 01. 1965. Poslano Sekretarijatu za kulturu Zagreb. Treba ukazati i na Uredbu o zavodima za zaštitu iz 1948. čiji se prijepis iz Narodnih novina (br. 50/48) čuva u arhivu: *Na temelju Općeg zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti od 4. listopada 1946. godine, Vlada NRH je 23. lipnja 1948. donijela Uredbu o zavodima za zaštitu i naučno proučavanje spomenika kulture. Prema Članu 1. te Uredbe osnovan je Konzervatorski zavod za Dalmaciju u Splitu kao ustanova sa zadatkom da obavlja poslove službe zaštite spomenika kulture pod nadzorom tadašnjeg Ministarstva za prosvjetu Hrvatske.* HDAST-AKO-ST, fasc. 1967., br. 40 568. Prijepis iz *Narodnih novina*, br. 50, str. 173, 23. lipnja 1948. Broj: 1168-1948. Potpisnici: Ministar prosvjete: dr. Ivo Babić, Predsjednik Vlade NRH Dr. Vladimir Bakarić.

36 AKO-ST, fasc. (bez oznake), NRH KZD-ST, Predmet: *Izvještaj o radu u 1950. god.*, br. 1397/50., 10. 01. 1951., Split. Poslano MNK-OKU.

37 HDAST-AKO-ST, fasc. 1966 od 40 do 122 542, KZD-ST, *Anketa o radu zavoda Split*, br.: 98/2-66, 14. 12. 1966., Split. Poslano Jugoslavenskom institutu za zaštitu spomenika kulture Beograd. Potpisnik: Davor Domančić (u odsutnosti CF).

3 Cvito Fisković (u sredini) i djelatnici Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju (album C. Fiskovića, AKO)

Cvito Fisković (in the middle) with employees of the Conservation Department for Dalmatia (album of C. Fisković, AKO)

nacrta vršio je Jerko Marasović, restaurator-pripravnik. Konačno, velika su potpora upravljačkoj funkciji bile i računovođe, koji su vodili računovodstveni nadzor te analizirali i interpretirali financijske podatke u obnovi spomenika (sl. 3).³⁸

Po pitanju organizacije odjela unutar ustanove, u prvom redu valja istaknuti knjižnicu koja je predstavljala znanstvenu komponentu Zavoda. Naime, značajan dio knjižničkog fonda preuzet je od knjižnice Arheološkog muzeja u Splitu koja je osnovana 1821. godine. Djelovanjem Cvite Fiskovića taj je fond rastao iz dana u dan. Naime, već u drugoj godini djelovanja, točnije od 1946. godine, Zavod je krenuo s publiciranjem prvog znanstvenog časopisa u području povijesti umjetnosti u Hrvatskoj – *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*. Časopis je osnovao i uređivao upravo Cvito Fisković, a publicirani članci omogućili su dostupnost rezultata istraživanja i djelatnosti Zavoda širokoj javnosti. Zavod se služio i Arhivom – najstarijim među arhivima o zaštiti spomenika u državi – osnovanim 1854. godine.³⁹ U njemu su čuvani

materijali od 16. stoljeća nadalje podrijetlom iz Dalmacije. Riječ je o nacrtima, fotografijama, gravurama, akvarelima različitih kulturno-povijesnih objekata i starih gradova čija je važnost bila u tome što su konzervatorima omogućavali uvid u nekadašnji izgled gradova i objekata. S obzirom na kontinuiranu djelatnost od više od jednog stoljeća, arhiv je imao značajnu dokumentarnu vrijednost. Tomu je, naravno, pridonijela i Fototeka Zavoda, u kojoj je sedamdesetih godina bilo pohranjeno više od tisuću i dvjesto starih fotografija, nacрта i crteža iz 19. stoljeća. Sasvim razumljivo, takva je građa činila prvorazrednu dokumentaciju o stanju spomenika u tom vremenu. Također, pri Zavodu je osnovan i Fotografski laboratorij u početku skromnog inventara.⁴⁰ Služio je za izradu fotografija snimljenih prilikom provođenja evidencije, dokumentacijskih radova te konačno restauratorskih radova na spomenicima.⁴¹

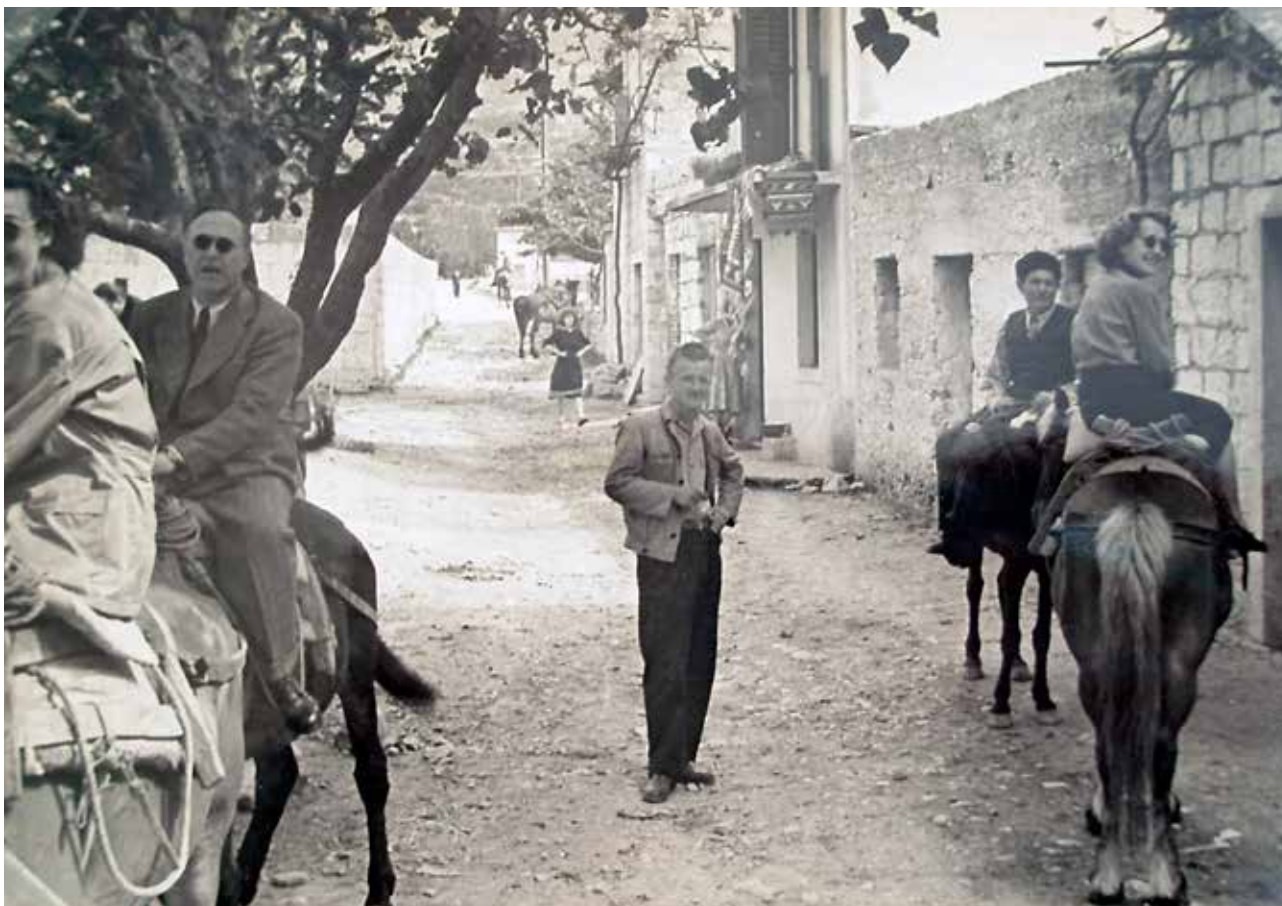
Kao prva zadaća novoosnovanog Zavoda nametnulo se popisivanje kulturno-umjetničke baštine oštećene za

³⁸ Više u: ŠUSTIĆ, SANDRA, 2016., 60-69.

³⁹ AKO-ST, fasc. 1949 450-600/49, NRH KZD-ST, br.: 587/49, Predmet: *Podaci o naučnim bibliotekama i arhivima*, Split, 20.VI.1949. Poslano MNK-OKU, Zagreb. Potpisnik: CF.

⁴⁰ HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1955 401-1270, KZD ST, br.: 1094/55, Predmet: *Upitnik ICOM-a*, 26. XII.1955. Poslano Saveznom institutu za zaštitu spomenika kulture (dalje SIZSK), Beograd. Potpisnik: CF.

⁴¹ HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1974 27 do 30 335, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture (dalje RZZSK), br.: 53/74, 06. 11. 1974., Split. Poslano Fondu za unaprjeđivanje kulturnih djelatnosti, Zagreb. Potpisnik: CF.

4 Obilazak spomenika na terenu (album pok. N. Bezić Božanić)
Field work (album of the late N. Bezić Božanić)

vrijeme rata, njezina zaštita i objavljivanje provedenih istraživanja.

EVIDENTIRANJE POKRETNIH SPOMENIKA – RAD NA TERENU I NADZOR

Evidencija spomenika držala se prvim i osnovnim zadatkom čitave službe zaštite spomenika kulture iz kojega proistječu sve druge mjere i akcije zaštite. Međutim, intenzivni rad na evidentiranju spomenika započeo je tek nakon dovršetka rata, kada je donesen Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti i kada su organizirani posebni zavodi za zaštitu.⁴² Tada su propisane dvije vrste obveznih evidencija za ustanove koje su se bavile zaštitom kulturnih spomenika, i to: evidencija o spomenicima i njihovom stanju te evidencija o poslovima, organizaciji, funkcioniranju i problemima službe zaštite.⁴³

U članku o Evidenciji spomenika kulture iz 1961. godine, Rade Vikov, tadašnji direktor Konzervatorskog zavoda u Zagrebu, izvijestio je da se evidencija o spomenicima provodila na nekoliko osnovnih načina. Jedan od njih bio

je putem zapisnika, pri čemu su se evidentirali pokretni spomenici koji su se nalazili u privatnim i javnim zbirka-ma. Nadalje, mnogo nepokretnih spomenika obuhvaćeno je pravilnicima za čuvanje starina, koji su izrađeni za ona mjesta gdje je veća bila akumulacija spomenika unutar urbanističkih aglomeracija. Konačno, evidencija je obavljana obilaskom i najzabitijih mjesta unutar područja pojedinih kotareva, pri čemu se dobivao uvid u dotad nepoznate spomenike (sl. 4-5).⁴⁴

Taj je projekt Zavodu omogućio dobiti iz više aspekata. U prvom redu, provodio se točniji nadzor nad čuvanjem spomenika, čime je spriječeno njihovo daljnje oštećivanje. Nadalje, s obzirom na uvid u stanje ugroženosti, uspostavljen je popis prioriternih zahvata, kako na arhitekturi tako i na umjetninama, te je omogućeno potpunije proučavanje spomenika sa stanovišta različitih disciplina. No, važno je napomenuti da je taj segment rada bio u izravnoj vezi s uvjetima na terenu, kako meteorološkim tako i financijskim. S obzirom na nedostatak potrebne tehničke opreme, poput fotoaparata i terenskog vozila, prvih godina djelovanja Zavoda rad na terenu nije bio nimalo jednota-

42 O stanju i načinima evidencije drugih konzervatorskih zavoda u Hrvatskoj i okolnim zemljama vidi: SKAKIĆ, BRANKA, 1961.

43 VUNJAK, MIHAILO, 1961., 249-251.

44 VIKOV, RADE, 1961., 203.

5 Obilazak spomenika na terenu (album pok. N. Bezić Božanić)
Field work (album of the late N. Bezić Božanić)

van.⁴⁵ Otegotna okolnost bio je i manjak stručnog kadra.⁴⁶

Sustavno popisivanje kulturno-umjetničkih spomenika od strane Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju službeno je započelo 14. studenoga 1945. godine. Angažmanom Ksenije Cicarelli evidentirani su spomenici grada Splita i okolice unošenjem u kartoteke,⁴⁷ a popisi su redovito dostavljani Konzervatorskom zavodu u Zagrebu.⁴⁸ Pedesetih godina rad na evidenciji bio je ponešto jednostavniji jer je Zavod tih godina došao u posjed novoga fotografskog aparata i terenskog vozila.⁴⁹ Tih godina Ksenija Cicarelli

45 U Izvještaju za Saveznu konferenciju zaštite, poslanom Ministarstvu prosvjete 1949., C. Fisković je izvijestio da Zavod ne posjeduje: "ni najpotrebnije sprave za mjerenje i snimanje spomenika, a nema ni jednog fotografskog aparata". AKO-ST, fasc. 1949 901-1330, NRH KZD-ST. Predmet: *Izvještaj Konzervatorskog zavoda u Splitu za saveznu konferenciju zaštite*, br.:1204/49, 8. 12. 1949., Split. Potpisnik: CF.

46 AKO-ST, fasc. 1946, Konzervatorski zavod u Splitu (dalje: KZS), br. 83, Split, 01. 02. 1946. Poslano Inicijativnom odboru društva muzealaca, Zagreb. Potpisnik: CF.

47 Naime, prema propisima republičkih zakona zavodi su bili dužni da vode kartoteke spomenika (Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti NR Hrvatske, čl. 8).

48 AKO-ST, fasc. 1945/prvi akti nakon rata, dopis MNK-OKU, Federalna Država Hrvatska (dalje: FDH), Zagreb, br. 27667-VIII-D-1945. Predmet: *Popisivanje kulturno-historijskih spomenika – obavještavanje Konzervatorskog zavoda u Zagrebu i Splitu*, 14. 11. 1945. Poslano Arheološkom muzeju, Split. Potpisnik: Grga Gamulin (načelnik).

49 AKO-ST, fasc. 1952., NRH KZD-ST, br.: 452/53, 21.05.1952 Gradski Odbor S.R.V.I. Split. Potpisnik: CF. Podaci dostupni i u: AKO-ST, fasc. 1953 1-500 NRH KZD-ST, br.: 120/53. Predmet: *Garaža automobila Konzervatorskog zavoda*. Poslano Narodnom odboru grada – Savjet za prosvjetu i kulturu, Split, 17. 02. 1953. Potpisnik: CF.

je nastavila intenzivni rad na popisivanju spomenika na području Splita, Kaštela, Zadra, Trogira, Dubrovnika i Šibenika.⁵⁰ S druge strane, Nevenka Bezić je preuzela rad na evidenciji baštine otoka Hvara i Šolte, Skradina, Omiša, Makarskog primorja, donje Neretve i Poljica.⁵¹

Pri evidentiranju spomenika krajem 1950-ih godina posebna pažnja posvećena je sitnim pokretnim predmetima koji su tada u većini slučajeva po prvi put fotografirani.⁵² Sedamdesetih godina pokretni spomenici registriraju se kao inventari, odnosno skupine predmeta s obzirom na njihov smještaj, što je bilo određeno članom 40. Zakona o zaštiti spomenika kulture (*Narodne novine* 18/60)

50 AKO-ST, fasc. 1952, NRH KZD-ST, br.: 194/52. Predmet: *Evidencija spomenika u inozemstvu*, 15. X. 1952., Split. Poslano SIZSK, Beograd. Potpisnik: Ante Goić (u odsustvu CF).

51 AKO-ST, fasc. 1950, NRH KZD-ST. Predmet: *Izvještaj o radu zavoda za II. tromjesečje 1950.*, br. 730/50., 30. 06. 1950., Split. Poslano MNK-OKU, Zagreb.

Podaci dostupni i u: AKO-ST; fasc. 1951, NRH KZD-ST. Predmet: *Izvještaj o radu u 1950.god.*, br. 1397/50, 10. 01. 1951, Split. Poslano MNK-OKU, Zagreb.

HDAST-AKO-ST, fasc. 1962 akta br. 1 od 1 do 25 521, KZD-ST, Predmet: *Nevenka Bezić-dopuna podataka*, br: 19/14-62, 28. 04. 1962. Poslano Savjetu za kulturu NRH Zagreb.

52 HDAST-AKO-ST, fasc. 1959 1-75 686, NRH KZD-ST, Predmet: *Izvještaj o radu ustanove za 1958.*, br.: 52/1-1959. 13. 01. 1959. Poslano Savjetu za kulturu i nauku, Zagreb.

iz 1960. godine.⁵³ Evidencija je obuhvaćala popisivanje umjetnina, opis svakog predmeta te izradu evidencijske kartice za svaki predmet posebno.⁵⁴

Prilikom evidencije spomenika obavljao se niz različitih poslova: valorizirali su se stariji podatci o spomenicima te ispravljala eventualna pogrešna mišljenja o njima, evidentirali su se mnogobrojni spomenici koji dotada nisu bili poznati stručnjacima, uspostavljali su se kontakti s predstavnicima narodne vlasti širom terena i naposljetku uspostavila se čitava mreža povjerenika, tzv. počasnih konzervatora koji su bili najučinkovitija obavještajna služba i Zavod obavještavali o događanjima na terenu.

SURADNJA S POČASNIM KONZERVATORIMA

Za počasne konzervatore uglavnom su odabrani lokalni ljubitelji starina, koji su svojim radom već pokazali naklonost prema spomenicima i njihovoj zaštiti. Njihova je dužnost bila da tijekom obilaženja svojih djelokruga – istražuju, pronalaze i spašavaju spomenike i arhivsko blago te da upućuju narod kako se čuvaju starine i prikažu mu njihovu važnost. Sasvim razumljivo, konzervatori su morali biti u stalnom kontaktu s Konzervatorskim zavodom u Splitu, izvještavajući o svim potrebama i promjenama na tom području. Pored toga, morali su izvršiti važan posao popisivanja umjetnina, spomenika, građevinskih i prirodnih objekata kao i arhivskih spisa koji traže zaštitu.⁵⁵ Od njih su se svojom marljivošću i neprekidnim zalaganjem posebice isticali Lukša Beritić – povjerenik Konzervatorskog zavoda Dubrovnik i Grga Oštrić – ravnatelj Konzervatorskog ureda u Zadru.⁵⁶ Važno je napomenuti kako su počasni konzervatori obnašali svoju službu besplatno te su samo jednom godišnje nagrađivani od Ministarstva kako bi pokrili kancelarijske troškove. Iako su oni učestalo slali dopise s prijedlozima radova i izvještavali Zavod o raznim problemima s terena za koji su bili odgovorni, oni nisu samostalno donosili svoje odluke. Iznimka su bili slučajevi u 1947. i 1948. godini, kada su počasni konzervatori vodili i nadzirali radove vođene u režiji Zavoda i samostalno mnogo doprinijeli na obnovi spomenika u Dalmaciji.⁵⁷ Tako je primjerice Grga Oštrić,

pored nadzora nad spomenicima Zadra i Benkovca, vodio radove oko rekonstruiranja i konzerviranja na crkvama sv. Marije i sv. Lovre te radove na Gradskoj loži u Zadru.⁵⁸ S druge strane, Frano Dujmović (1902. – 1977.) – budući osnivač i ravnatelj Gradskog muzeja u Šibeniku – nadzirao je vrlo kompleksne radove na popravku šibenske lože (vijećnice) i katedrale i drugih šibenskih spomenika.⁵⁹

RAZVITAK DJELOVANJA KONZERVATORSKOG ZAVODA ZA DALMACIJU

Početak 1960-ih godina Konzervatorski zavod za Dalmaciju djelovao je kao republički zavod na području Dalmacije, a njegova se djelatnost prostirala na područje splitskog kotara. O spomenicima kulture brinula su se i tri dodatna općinska zavoda za zaštitu spomenika kulture, i to Zavod za zaštitu spomenika u Zadru (osnovan 1954. godine), Zavod za zaštitu spomenika u Dubrovniku (osnovan 1960. godine) te Zavod za zaštitu spomenika u Splitu (osnovan 1961. godine).⁶⁰ Ti zavodi preuzeli su određene poslove Konzervatorskoga zavoda za Dalmaciju, kao što je rad na registraciji spomenika i odobravanje zahvata na spomenicima na području njihovih općina. Sve do 30. prosinca 1966. godine⁶¹ Konzervatorski zavod za Dalmaciju djelovao je na području kotara Split kao nadležna republička ustanova.⁶²

Kada je donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti spomenika kulture (Narodne novine 50/66)⁶³ njegova se djelatnost ponešto promijenila, a slijedom toga i dotadašnji naziv ustanove. Zavod se od tada zvao Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, a donedavna prava općinskih zavoda u pojedinim poslovima dana su tom zavodu. Naime, vođenje Registra pokretnih i nepokretnih spomenika, kao i utvrđivanje svojstva spomenika ponovno je pripalo Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika u Splitu. Zavod je, osim toga, izdavao odobrenja

58 AKO-ST, fasc. 1948, Poč. konzervator – Zadar, br. 69/48. Predmet: *Podaci o poč. konzervatoru*, 22. 11. 1948., Zadar. Poslano: KZD-u, Split. Potpisnik: Grga Oštrić.

59 AKO-ST, fasc. 1949 901-1330, NRH KZD-ST, Predmet: *Rad počasnih konzervatora u I-III/1949*. 07. 05. 1949., Split. Poslano Ministarstvu prosvjete – Personalni odjel, Zagreb. Potpisnik: CF.

60 HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1963 akta br. 3 od 60 do 188 567 KZD u ST Broj: 107/1-1963. 8. svibnja 1963., Savjet za kulturu Narodnog odbora kotare Split. Predmet: *Dostava podataka o službi zaštite* (tekst Nevenka Bezić). Potpisnik: Edgar Gross.

61 HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1967 br 40_ 568. Predmet: *Prijepis Narodnih novina br. 50, Zagreb, Zakon o izmjeni zakona o zaštiti spomenika kulture (Član 70), Ukaz broj: 809-1955.*, 29. 12. 1966., Zagreb. Potpisnik: Ivan Krajačić (predsjednik Sabora).

62 Područje je zahvaćalo općine: Benkovac, Biograd, Brač, Drniš, Dubrovnik, Hvar, Imotski, Knin, Korčula, Lastovo, Makarska, Metković, Obrovac, Omiš, Sinj, Split, Šibenik, Trogir, Vis, Vrgorac, Zadar. HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1967 akta br. 30 od 50 do 100 528, KZZSK Split, br.: 51/1-1967, 08. 03. 1967., Split. Predmet: *Teritorijalna podjela područja regionalnog zavoda*. Poslano: Republičkom sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fiz. kulturu Zagreb. Potpisnik: CF.

63 HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1965 god. 31 do_ 558, KZD-ST, br.: 115/1-65, 20. 11. 1965. Split, Poslano Odjelu za prosvjetu i kulturu Skupštine općine, Split. Potpisnik: Ksenija Cicarelli.

53 Ukaz broj 72, Zakon o zaštiti spomenika kulture, broj 9672/1-1960, U Zagrebu, 13. travnja 1960. Predsjednik Sabora NRH, Dr. Vladimir Bakarić, v.r. Predsjednik Izvršnog vijeća Sabora NRH: Jakov Blažević, v.r. u: *Narodne novine*, br. 18. 4. svibnja 1960., str. 212-220.

54 HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1976 1 do 15 355, RZZSK, br: 1/2-76, dopis poslan Republičkoj samoupravnoj interesnoj zajednici za kulturu, 12. 01. 1976., Split. Zagreb. Potpisnik: CF.

55 AKO-ST, fasc. 1945/prvi akti nakon rata, KZS, br: 16. (br 35), 15.

10. 1945. Predmet: *Prijedlog proračuna 1946*. Poslano Ministarstvu prosvjete Kulturno-umjetničkom odjelu, Zagreb, Potpisnik: CF.

56 Osobna korespondencija s mentorom prof. dr. sc. Ivom Babićem, lipanj 2015.

57 Podatci su preuzeti iz referata Ksenije Cicarelli napisanog za konferenciju muzealaca i konzervatora od 28. i 29. prosinca, Zagreb. Vidi: AKO, fasc. 1948, NRH KZD-ST, br: 1093/48. Predmet: *Podaci za konferenciju*, Split, 7.XII. 1948. Poslano: Konzervatorskom zavodu, Zagreb.

za istraživanje spomenika u znanstvene svrhe, davao je dozvole za izvoz spomenika u inozemstvo kao i za njihov prijenos unutar zemlje. Također, predlagao je općinskoj skupštini imenovanje povjerenika za zaštitu spomenika te konačno vodio stručni nadzor nad radom općinskih zavoda za zaštitu spomenika.⁶⁴

Međutim, podatke o evidenciji spomenika te one o upisu u Registar spomenika Zavod je bio dužan dostaviti Republičkom zavodu za zaštitu spomenika u Zagrebu. K tomu, obveza splitskog Zavoda po pitanju zaštite na područjima koja nisu imala svoje općinske zavode bila je da vodi evidenciju i dokumentaciju spomenika te stručni nadzor nad izvođenjem zaštitnih i drugih radova. Također, Zavod je davao mišljenje nadležnom organu općinske Skupštine o svrsi i načinu korištenja nepokretnih spomenika te je donosio rješenja o preventivnoj zaštiti. U tom smislu važno je ukazati da je teritorijalna nadležnost Zavoda krajem 1960-ih zahvaćala područje bivšeg kotara Split, tj. općine Benkovac, Biograd na moru, Brač, Drniš, Dubrovnik, Hvar, Imotski, Knin, Korčula, Lastovo, Makarska, Omiš, Obrovac, Sinj, Split, Šibenik, Trogir, Vis Vrgorac i Zadar.⁶⁵

Sasvim razumljivo, uspješna je djelatnost ovisila o priljevu novčanih sredstva spomenutih fondova, čija je nestašica mnogo puta ometala efikasniji rad, pogotovo što se tiče neposrednog popravka spomenika. Drugi otežavajući faktori bili su mali broj stručnog osoblja, posebice restauratora, te skučenost prostora u kojem je Zavod djelovao. Unatoč tomu Zavod je pod vodstvom Cvite Fiskovića omogućio zaštitu brojnim pokretnim i nepokretnim spomenicima poduzimajući mjere za njihovu obnovu. No, posebnost ove ustanove jest činjenica da restaurirani spomenik nije predstavljao kraj projekta. Naime, važno je istaknuti kako su programi Zavoda u obnovi nepokretnih i pokretnih spomenika bili specifični po tome što su, osim konzerviranja i sprječavanja propadanja, spomenicima pronašli odgovarajuću namjenu kojom su dobili određeni sadržaj i šansu za konstantno održavanje, jer kako je držao C. Fisković: *“Time bi se ne samo spasio pojedini objekat nego što je još i važnije obnovilo bi se život u takvim gradskim aglomeracijama, čime bi se najbolje sačuvao daljnji vijek tih spomeni-*

*ka.”*⁶⁶ Na taj je način rekonstruirana vijećnica u Šibeniku, koja je potom bila namijenjena svečanim skupovima, potom hvarski arsenal za brodove pretvoren u kinodvoranu, kompleks romaničkih i gotičkih kuća u Splitu u kojima su se smjestile razne ustanove i organizacije, kompleks samostana sv. Klare u Dubrovniku gdje je bio dom sindikata, te konačno samostan sv. Jakova, također u Dubrovniku, i Sorkočevićev ljetnikovac u Gružu, kojima je Zavod namijenio funkcije javnih i znanstvenih ustanova.⁶⁷

S druge strane, mnoge su umjetnine – poput romaničkih slika s područja Splita – premještene iz mračnih i nedostupnih crkvice u novoosnovane zbirke i riznice, gdje su im omogućeni bolji uvjeti smještaja kao i dostupnost javnosti.⁶⁸ Nadalje, po završenim konzervatorskim i restauratorskim radovima, djelatnici Zavoda popularizirali su spomenike putem novinskih vijesti, predavanja i izložbi pa do stručnih publikacija u kojima se ističe njihova umjetnička i kulturno-povijesna vrijednost te važnost i upotrebljivost spomenika nakon restauriranja, adaptacije i tome slično.⁶⁹ Pored toga, djelatnici su vodičima turističkih organizacija prenosili nove rezultate i otkrića kako bi preko njih širi krugovi ljudi upoznali stvarnu vrijednost spomenika.

Do 1977. godine, kada je Cvito Fisković otišao u mirovinu, službeno je registrirano 445 pokretnih spomenika.⁷⁰ No, u tom broju su obuhvaćeni pojedinačni predmeti i umjetnine te inventarske cjeline muzeja i galerija, crkava i pojedinih privatnih vlasnika. Stoga ovaj broj ne predstavlja konačan broj predmeta i umjetnina obuhvaćenih registracijom, koji je daleko veći. Naposljetku, treba istaknuti kako je otvaranje brojnih zbirki umjetnina diljem Dalmacije bio jedan od značajnih ishoda evidencije spomenika. Ta je pojava bila od osobitog kulturnog značenja ne samo za uže lokalno područje, već i za čitavu Dalmaciju. U tom smislu Zavod je njihovim uređenjem u najvećoj mjeri potpomogao očuvanje pokretnih spomenika i, što je najvažnije, omogućio im priliku za restauriranje.

66 HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1964 br 3 od 35 do 110 518, KZD-ST, br.: 51/1-1964, Predmet: *Predmet: Dostava odgovora na pitanje o konzervaciji*. 15. veljače 1964. Poslano Republičkom sekretarijatu za kulturu SRH, Zagreb. Potpisnik: CF.

67 FISKOVIĆ, CVITO, 1951., 1952., 1955.

68 FISKOVIĆ, CVITO, 1951., 182.

69 Brojni članci (poput: FISKOVIĆ, CVITO, 1962., 1981., 1985.) uvelike su doprinijeli popularizaciji struke, a posebice niz publiciranih radova u ranije spomenutom časopisu *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*. U tom smislu, ističe se članak *Freske Dujma Vuškovića u Splitu* objavljen od Davora Domaničića (1959.), kao i *Romaničke freske u Srimi* od Cvite Fiskovića i Frana Dujmovića (1959.)

70 Godine 1964. nalazilo se oko sedam tisuća pojedinačno evidentiranih pokretnih spomenika kulture u vlasništvu crkava, društvenih organizacija i institucija unutar jurisdikcije Zavoda. HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1964 br 1 od 1 do 25 565, KZD-ST, br.: 24/3-64., 08. 05. 1964., Split. Predmet: *Konzervatorska zaštita pokretnih spomenika i zidnih slika*. Poslano: Republičkom sekretarijatu za kulturu, Zagreb. Potpisnik: CF.

64 Podatci su preuzeti iz dopisa splitskog Regionalnog zavoda za anketu Vlade Mađarića, ravnatelja Republičkog zavoda u Zagrebu. Na temelju tih odgovora izrađen je elaborat s analizama o problematici stručnih kadrova u oblasti zaštite. HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1975 30 – 1 341, br.: 02-222/2-1968. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb, Socijalistička Republika Hrvatska. Predmet: *Elaborat o problematici stručnih kadrova u oblasti zaštite spomenika kulture u SRH*, 08. 08. 1968. Potpisnik: Vlado Mađarić.

65 HDAŠT-AKO-ST, fasc. 1975 30 – 1 341, br.: 02-222/2-1968. Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Zagreb, Socijalistička Republika Hrvatska. Predmet: *Elaborat o problematici stručnih kadrova u oblasti zaštite spomenika kulture u SRH*, 08. 08. 1968. Potpisnik: Vlado Mađarić.

ZAKLJUČAK

Na osnovi sustavnoga bibliografskog i arhivskog istraživanja ovaj je rad prikazao određene teorijske i praktične aspekte konzervatorske djelatnosti Cvite Fiskovića od njegovog dolaska u Split 1935. godine. Istraživanjem je potvrđeno kako je on i kao ravnatelj Prosvjetnog Narodnooslobodilačkog odbora Dalmacije bio vrlo aktivno angažiran u zbrinjavanju dragocjene pokretne baštine na hrvatskoj obali. O tome posebice svjedoči strategija evakuacije monumentalne slike iz franjevačkog samostana u Italiju, u kojoj je – znajući da su tehnike pravilnog pakiranja i ispravnog odabira materijala najbolji način za osiguranje umjetnine tijekom transporta – angažirao Vjekoslava Paraća. Nadalje, arhivski zapisi pokazuju da je kao ravnatelj Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju intenzivno radio na ostvarivanju svih zacrtanih ciljeva najavljenih u analiziranom službenom dopisu iz 1945. godine. Naime, sustavnom je evidencijom spomenika na terenu uspostavio točniju kontrolu nad njihovim čuvanjem kako bi spriječio daljnje oštećivanje, krađu i eventualni izvoz iz zemlje. Povrh toga, evidencijom je omogućio uspostavljanje popisa prioriteta zahvata, što je pak rezultiralo proučavanjem spomenika sa stanovišta različitih disciplina. Nedvojbeno se može ustvrditi da je upravo taj prvi i najvažniji zadatak Cvite Fiskovića doprinio širem poznavanju konzervatorske službe diljem Hrvatske. Dakako, realizaciju najavljenih ciljeva ostvario je uspostavljanjem stručnog kadra konzervatora i formiranjem mreže počasnih konzervatora, postavljajući tako metodске temelje za integralan pristup očuvanju kulturne baštine na geografski velikom prostoru hrvatske obale.

LITERATURA

- ANZULOVIC, NEDA, *Bibliografija Cvita Fiskovića*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2006.
- BABIĆ, IVO, C. Fisković: *Eseji*, Logos, Split, 1982.
- BARIČEVIĆ, MARINA, *Stella Skopal, monografija*, ULU-PUH, Zagreb, 2009.
- BELAMARIĆ, JOSIP, Rad Cvita Fiskovića na izučavanju i zaštiti naše kulturno-povijesne baštine, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 26, Dubrovnik–Zagreb, 1988.a, 241–245.
- BELAMARIĆ, JOSIP, U povodu osamdeset godina života Cvita Fiskovića, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 26, Dubrovnik–Zagreb, 1988.b, 237–240.
- BENIĆ, G., Kulturna baština kao "živa stvarnost", *Slobodna Dalmacija*, 16466 (20. listopada 1996.), 15.
- BEZIĆ BOŽANIĆ, NEVENKA, Sugovornik naraštaja, *Mogućnosti* XLIV (1–3), 1997., 153–154.
- BEZIĆ BOŽANIĆ, NEVENKA, U spomen C. Fiskoviću, *Čakavska rič* 1/2, 1996., 1–6.
- ČORIĆ, FRANKO ; JURIĆ, ZLATKO, Obnova Buvininih vratnica 1908. godine, *Portal – Godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 1, 2010., 75–88.
- DIANA, DEŠA, C. Fisković (Orebici, 1908. – Split, 1996.), *Hrvatska obzorja – Časopis Matice hrvatske* 4(3), 1996., 173–175.
- DOMANČIĆ, DAVOR, Nagrada AVNOJ-a za 1977. godinu akademiku C. Fiskoviću, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 2, 1976., 5–6.
- DOMANČIĆ, DAVOR, In memoriam C. Fisković (1908–1996), *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 22, 1997., 193–195.
- FAZINIĆ, ALENA, In memoriam Dr. C. Fisković (1909–1996), *Godišnjak grada Korčule* 2, 1997., 209–212.
- FISKOVIĆ, CVITO, *Dalmatinski spomenici i okupator* 30., Konzervatorski zavod za Dalmaciju u Splitu, Split, 1946.
- FISKOVIĆ, CVITO, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1945–1949. godine, *Zbornik zaštite spomenika kulture* 1(I), 1951., 161–187.
- FISKOVIĆ, CVITO, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950–1951. godine, *Zbornik zaštite spomenika kulture* 1(II), 1952., 144–166.
- FISKOVIĆ, CVITO, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1952. godine, *Zbornik zaštite spomenika kulture* IV–V, 1955.b, 397–420.
- FISKOVIĆ, CVITO, Dvije preromaničke crkve u Trogiru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 14, 1962., 40–52.
- FISKOVIĆ, CVITO, O trogirskim mlinicama u povodu njihove namjene, *Godišnjak zaštite spomenika kulture* 6–7, 1981., 99–106.
- FISKOVIĆ, CVITO, U povodu znanstvenog skupa i izložbe o spomenicima otoka Brača, *Mogućnosti* 4–5, 1985., 577–582.
- FISKOVIĆ, Igor (2015.), Osobna korespondencija 05. ožujka 2015. godine.
- GJIVOJE, MARINKO, Bibliografija radova Cvita Fiskovića, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Fiskovićev Zbornik I)* 21, 1980., 5–40.
- KNEŽEVIĆ, Snješka, Poetičnost fakta (O recepciji djela C. Fiskovića), *Mogućnosti* 1–3, 2007., 25–30.
- KOVAČIĆ, JOŠKO, *Franjevački Samostan i crkva u Hvaru*, Alfa, Zagreb, 2009.
- LUČIN, BRANISLAV, C. Fisković (1908–1996) In memoriam, *Colloquia Maruliana* 4, 1997., 281–282.
- MAROEVIĆ, TONKO, Listovi palme, listovi papira – Stvarnost stvarnosti starijeg hrvatskog pjesništva, *Teka* 1, 1971., 158–165.
- MAROEVIĆ, TONKO, In memoriam C. Fisković (1908–1996), *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 20, 1996., 189–194.
- MAROEVIĆ, TONKO, Duh doma, *Mogućnosti* XLIV(1/3), 1997., 154–160.
- MAROEVIĆ, TONKO, Primarno, spontano, temperamentno – C. Fisković kao likovni kritičar, *Mogućnosti* 1/3,

- 2007., 1–14.
- MILIVONČIĆ, IVICA, Intervju s C. Fiskovićem: Argumentacija o našem stvaralaštvu, *Slobodna Dalmacija* 9210, (2. studenog 1974.) 3.
- OREB, FRANKO, Zbornik akademika Fiskovića, *Slobodna Dalmacija* 11152 (14. veljače 1981.) 5.
- RAPANIĆ, ŽELJKO, C. Fisković – arheolog, *Mogućnosti* 1–3, 2007., 19–24.
- RAUKAR, TOMISLAV, Likovnost i društvo u djelu Cvita Fiskovića, *Mogućnosti* 1–3, 2007. 15–18.
- SEKULIĆ GVOZDANIĆ, SENA, Nagrada AVNOJ-a 1977 C. Fiskoviću, Čovjek i prostor XXV (298), 1978., 22.
- SKAKIĆ, BRANKA, Rezultati ankete o stanju i problemima u radu službe zaštite na evidenciji i dokumentaciji spomenika kulture, *Zbornik zaštite spomenika kulture* 12, 1961., 162–174.
- ŠIŠEVIĆ, IVO, Doprinos C. Fiskovića povijesnoj kulturi našeg pomorstva, *Dubrovnik – časopis za književnost, nauku i umjetnost* 21(6), 1978., 97–100.
- VEKARIĆ, NENAD, Bibliografija radova Cvita Fiskovića 1979–1988, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 26, 1988., 247–254.
- ŠPIKIĆ, MARKO, Sudbina slike spomenika u Europi nakon 1945. godine, *Moderna konzervacija*, 5 (2017.), 35–49.
- VIKOV, RADE, Evidencija spomenika kulture, *Zbornik Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture* 12, 1961., 203–210.
- VUNJAK, MIHAILO, Zaključci sa Savetovanja o radu službe zaštite na registrovanju, evidenciji i dokumentaciji spomenika kulture, *Zbornik Saveznog instituta za zaštitu spomenika kulture* 12, 1961., 249–251.

ARHIVSKI IZVORI

Arhiv Oblasnog narodnooslobodilačkog odbora Dalmacije u Hrvatskome državnom arhivu u Splitu

Arhiv Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Konzervatorskom odjelu u Splitu (Spisi od 1945. do 1953. godine)

Arhiv Konzervatorskog zavoda za Dalmaciju u Hrvatskome državnom arhivu u Splitu (Spisi od 1954. do 1960-ih godina)

INTERNETSKI IZVORI

<http://dar.nsk.hr/?vdoc=43&page=1> (16.03.2018)

Summary

CVITO FSKOVIĆ AND THE INSTITUTION OF CULTURAL HERITAGE PROTECTION SERVICE IN DALMATIA

Cvito Fisković was born in Orebić on the Pelješac peninsula on Christmas Eve (24 December) 1908. He was educated first in Orebić and in Dubrovnik, and then in Zagreb where he obtained a university degree in art history and archaeology from the Faculty of Humanities and Social Sciences. Upon his return to Dalmatia in 1936, he was admitted to the Archaeological Museum in Split, where he acquired practical skills in dealing with cultural heritage. He defended his doctoral thesis on the Cathedral of Korčula at the University of Zagreb in 1938. Seven years later, he accepted the post of director of the Conservation Department for Dalmatia, which he devotedly managed for over thirty years. His research covered almost all historical periods of artistic creation in Dalmatia, but what most marked his life's work was definitely his service in the field of conservation. Although this topic has often been addressed, the circumstances of Cvito Fisković's accepting the leading office in conservation service and his earliest activities still remain insufficiently explored. On the basis of archival sources, the paper offers

a systematic survey the earliest phase of Cvito Fisković's activity, beginning with the key stages in the development of the monument protection service after his arrival in Split in 1935: his first engagement as a curator at the Archaeological Museum and his active service as the director of the Education Department of the Regional National Liberation Committee of Dalmatia. This section of the paper is devoted to the events that led to the restoration of the activity and subsequent progress of the Conservation Department for Dalmatia, and presents a series of information on the management and operation of the Department, with particular emphasis on monuments inventory. Cvito Fisković's involvement definitely contributed to a better understanding of the conservation service in Croatia: by employing expert staff of conservators and by establishing a network of honorary conservators throughout Dalmatia, he provided the methodological foundations for an integral approach to the preservation of cultural heritage on the geographically large area of the Croatian coast.